

Osmnáct let v čele kontrarozvědky. Josef Stavinoha, náčelník VKR 1953–1971

Poprvé jsem se setkal se jménem Josef Stavinoha při studiu rozkazů náčelníka Hlavní správy vojenské kontrarozvědky (HS VKR) a i přes obvyklé fráze, hesla a prázdné floskule, které byly v komunismu téměř povinností, jsem mezi řádky vyzoroval selský rozum, inteligenci, opatrnost, nekonfliktnost a přizpůsobivost autora. Tedy vlastnosti, které nebyly v padesátých letech u vedoucích pracovníků bezpečnostních složek úplně obvyklé. Po zjištění, že Josef Stavinoha zastával funkci náčelníka VKR od ledna roku 1953 do konce prosince 1971, jsem si v duchu představoval, na jakých dějinných pozadích tuto funkci vykonával. Nastoupil v době vrcholící komunistické hrůzovlády, ve funkci zažil smrt Stalina i Gottwalda, postupné zmírňování komunistické totality až po pokus o socialismus s lidskou tvář v roce 1968. Přečkal okupaci od bratrských armád, a co je nejvíce pozoruhodné, přečkal i následné normalizační čistky. Odvolán z funkce byl až v době, kdy už byla normalizace plně zakořeněna.

Při studiu posudků, kterými se rovněž v totalitních režimech nešetří, překvapí skutečnost, že všechny jsou kladné. Mladý Stavinoha byl vysoce ceněn už jako úředník na Městském úřadu v Bučovicích za nacistické okupace, kde jeho nadřízení upozorňovali na jeho píli, odpovědnost a věrnost vůdci Velkoněmecké říše. Po válce byl oceňován za svou údajnou odbojovou činnost a po tzv. Vítězném únoru je poukazováno na jeho lásku k Sovětskému svazu, věrnost k lidově demokratickému zřízení a vynikající znalost marxismu-leninismu. Představy o ideálním prototypu lidově demokratického soudruha splňuje po celá padesátá léta a v poněkud mírnějších šedesátých letech se jeho posudkový obraz přeměňuje shodně s obrazem celé společnosti. Už mě ani nepřekvapilo, když jsem se dočetl, že v roce 1968 plně sympatizoval s demokratizačním procesem a po srpnovém příjezdu okupačních armád se proti tomuto aktu postavil jako proti neopodstatněné agresi. Po necelém roce ale badatel z posudků a rozkazů náčelníka VKR vyrozumí, že Josef Stavinoha od samého začátku poukazoval na škodlivost kontrarevolučních změn ve společnosti, že proti nim v rámci svých možností bojoval, ale kontrarevoluční páka ve VKR jeho snahu mařila. Dokumenty však hovoří jinak. Rozkaz náčelníka Správy vojenské kontrarozvědky č. 7 ze dne 27. 5. 1968 nařizuje ustanovit komisi v čele s podplukovníkem JUDr. Rudolfem Šubrtem, která by přijímala a zkoumala *podněty příslušníků útvarů VKR o nesprávném postupu a řešení případů agenturního rozpracování*. Jinými slovy Josef Stavinoha nařídil přezkoumat případy z minulosti a dodatečně napravit chyby a křivdy, jež mohly být spáchány. Rozkaz č. 9

z 11. června 1968 už vyloženě naznačuje stav provizoria, kdy se čeká na vydání nových směrnic a pokynů, které by byly v souladu s měnicími se poměry ve společnosti.¹

Nejpozději od začátku roku 1969 se však z Josefa Stavinohy opět stává neochvějný a pevný zastánce socialismu, který ani v krizových chvílích nepochybil a ještě se z krizového vývoje poučil. Koncem roku 1971 je bez dramatických zápletek odvolán z funkce náčelníka VKR a jeho osmnáctiletá práce je hodnocena jako mimořádně úspěšná a povedená. Záhy následuje post vojenského a leteckého přidělence v Sofii, kde je rovněž hodnocen velice pozitivně, a v roce 1975 konečně nastává odchod do starobního důchodu, který pobírá v plné výši.² Jak je možné, že člověk v tak exponované funkci přečkal čtyři prezidenty, tolik ministrů vnitra, několik zásadních změn ve společnosti a vše bez náznaku zásadní kritiky?

Důvodů bylo samozřejmě několik. V první řadě měl vynikající kádrový posudek. Jeho rodiče byli ve straně od roku 1921, tedy od založení. Josef Stavinoha i jeho dva výrazně starší bratři vstoupili do KSČ ihned po konci války. Jeho první žena Radmila sice měla nedělnický původ, ale ta zahynula i se svou matkou v dubnu 1945, když se přes jejich stavení převalila fronta a jeden z dělostřeleckých granátů dopadl do jejich bezprostřední blízkosti. Jako vdovec se dvěma dcerami se znovu oženil krátce po válce, když si vzal sestru nebožky manželky Lubislavu, se kterou měl dva syny. Ta prozřetelně vstoupila do strany krátce po svatbě. Nikdo z příbuzných nikdy nepobýval v kapitalistickém zahraničí, natož aby emigroval. Jedinou šmouhou na kádrovém posudku mohla být skutečnost, že se v případě Stavinohy jednalo o prvorepublikového důstojníka pěchoty, který v letech 1937–1938 absolvoval Vojenskou akademii v Hranicích.

Po demobilizaci pracoval jako adjunkt na Městském úřadu v Bučovicích, kde musel podepsat přísahu věrnosti Adolfu Hitlerovi a komunikovat s úřady v němčině. Z poklidné služby ho vytrhlo až zatčení gestapem, ke kterému došlo 30. července 1943 kolem deváté hodiny večerní. Byl obviněn z přípravy velezrady v rámci ilegální komunistické skupiny „Moravská rovnost“, ale pro nedostatek důkazů vyvázl na životě a byl odsouzen pouze k šesti letům vězení. Sám Stavinoha se při prvním poválečném výslechu ze dne 21. září 1946 na stanici SNB Křenovice v okrese Vyškov netajil tím, že žádnou odbojovou činnost nevykonával a zatčen byl pouze na základě udání jednoho člověka, který udal všechny, které znal. Později však tuto drobnost ve svých životopisech nezdůrazňoval, ale naopak se rok od roku stylizoval do stále většího a většího odbojáře, takže podle životopisu z roku 1952 by se mohlo zdát, že velel protinacistickému odboji na Moravě, ačkoliv to se skutečností nemělo nic společného.³

» » »

1 *Archiv bezpečnostních složek* (dále ABS), fond (dále f.) Rozkazy N HS VKR, neuspořádáno.

2 ABS, f. Personální spisy, personální spis Josefa Stavinohy, a. č. 1706/18

3 Tamtéž.

Osvobozen z nacistického vězení byl až 14. dubna 1945 americkou armádou. Při návratu do vlasti se na Karlovarsku připojil k revolučním gardám a podílel se na zatčení významného esesáka Kresleitera Tschörnera, což v poválečných letech nikdy nepomněl připomínat. Po válce následoval jeho strmý kariérní vzestup. Jako osvětový důstojník (politruk) 6. pěšího pluku v Brně začal studovat Vysokou školu politickou a sociální v Praze, kterou absolvoval 24. září 1949. Z té doby pochází i jediná drobná zmínka o nedostatcích Josefa Stavinohy, a to sice, že se pro neustálé pilné studium marxismu-leninismu nevěnuje své jednotce. Se zvyšováním stranického vzdělání šly ruku v ruce i vyšší a vyšší funkce, po náčelníkovi skupiny mravně politické výchovy následoval v roce 1950 přesun do Prahy na ministerstvo národní obrany (MNO). Tam to dotáhl až na zástupce náčelníka pro věci politické a konečně 19. února 1952 přechází do vojenské kontrarozvědky a jeho pozice se oficiálně jmenuje „náčelník politického oddělení Velitelství vojenské zpravodajské služby“. Po odvolání Františka Chalupy je 30. ledna 1953 jmenován náčelníkem Hlavní správy vojenské kontrarozvědky.⁴

Ze začátku se Stavinoha ve své vrcholné funkci držel zkrátka a hlídal si především, aby nešlápl vedle v politickém ani profesním slova smyslu. Kvůli prohloubení zpravodajské specializace odjel v roce 1955 studovat do Moskvy na Operativní školu KGB. Je velice nepravděpodobné, že by během ročního studia nebyl kontaktován pracovníkem KGB, kterých tam byla plná škola. I když jeho větší či menší spolupráci s KGB patrně můžeme předpokládat nejpozději od roku 1952, protože u čs. vojenské kontrarozvědky se pochopitelně nacházeli poradci ze III. správy KGB. Po studiu v Moskvě můžeme v jeho dotaznících nalézt v kolonce, ptající se na kontakty s cizími státními příslušníky, větu „příležitostně se setkávám se sovětskými přáteli“. Východoněmečtí, polští, bulharští přátelé zde nikdy nefigurují, ačkoliv se s nimi musel také scházet. Při opatrnosti Josefa Stavinohy lze tedy předpokládat, že kontakty se „sovětskými přáteli“ byly natolik četné, že je bylo rozumné uvést ve zmiňovaných dotaznících. Další studijní rok v Moskvě následoval na přelomu 1962/63, když absolvoval Vyšší akademický kurz VPA. Po této druhé sovětské zkušenosti následovala série sovětských vyznamenání. V roce 1965 obdržel pamětní medaili „20 let vítězství ve Velké vlastenecké válce 1941–1945“, ačkoliv nikdy nebojoval, o dva roky později následovala medaile „50 let VUK-KGB“ a nakonec v roce 1970 obdržel „Řád rudé hvězdy SSSR“. Takže vazby na Sovětský svaz i na KGB jsou naprosto patrné, nehledě k jeho členství ve Svazu čsl.-sovětského přátelství.⁵

Láska k Sovětskému svazu u Stavinohy poněkud pohasla 21. srpna 1968, kdy došlo k invazi spřátelených armád do Československa. Po vyhodnocení situace napřel veškerou snahu VKR k zabránění incidentů mezi okupačními vojáky a příslušníky ČSLA.

► ► ►

4 Tamtéž.

5 Tamtéž.

Složky VKR se plně soustředily na realizaci opatření k zabránění jakýchkoliv provokací, zneužití zbraní, střeliva a dalších prostředků ČSLA a k zesílení agenturně operativní práce na úseku boje proti nepřátelským rozvědkám. V této souvislosti není úplně jasné, jaké nepřátelské rozvědky jsou míněny, ale vše nasvědčuje tomu, že jsou míněny rozvědky kapitalistických států. Současně se čelní představitelé VKR jednomyslně a bezvýhradně postavili za legální ústavní orgány ČSSR s tím, že se ve své činnosti budou řídit plně jejich pokyny a nařízenými a nezúčastní se žádných akcí, které by byly v rozporu s platným právním řádem, danými úkoly a zaměřením.⁶

Dne 23. srpna byl odvezen k náčelníkovi III. správy KGB gen. Fedorčukovi, který ho informoval o důvodech intervence a poté vznesl požadavek, aby se VKR podílelo na udržení pořádku a klidu v ČSLA. Nato mu Stavinoha odvětil, že pokyny oficiálních orgánů ČSLA k tomu vojenskou kontrarozvědku zavazují. Před odchodem ještě gen. Fedorčuka požádal, aby zabránil provokacím ze strany sovětských vojsk. Dosaďadní představitel III. správy KGB v Praze plk. Charitorov zmizel už někdy v červenci, a tak byl HS VKR přidělen 31. 8. 1968 plukovník Ťuchťajev. Ten však žádné požadavky nevznášel a nikdo ani pořádně nevěděl, jak vypadá. Ze zprávy z konce srpna 1968 vysvítá, že obvykle klidný a opatrný Stavinoha opravdu na Sovětský svaz krátkodobě zanevřel, ale už v průběhu roku 1969 lze vyčíst z jeho rozkazů příklon k normalizační linii a v rozkaze č. 24 ze dne 21. října 1969 zaštitěn rozkazem ministra vnitra vyhlašuje hon na pracovníky VKR, kteří v krizovém období porušili své povinnosti. Začal čas prověrek a hromadného odchodu všech, kteří nesouhlasili s okupací vlasti. Z VKR byla uvolněna téměř polovina příslušníků. Jen necelá desetina příslušníků VKR byla shledána politicky a ideově nezávadnou. Na to, že ji Sověti považovali za nejspolehlivější československou zpravodajskou složku, to nebylo příliš vysoké číslo.

Normalizační čistka v řadách VKR v letech 1969–1971 (v procentech)

Uvolněno.....	47,2
Snížení ve funkcích.....	12,5
Výchovná opatření.....	31,4
Nezávadné chování.....	8,9 ⁷

Jakousi „spojeneckou“ tečkou za událostmi Pražského jara se stala v listopadu 1969 porada náčelníků VKR členských zemí Varšavské smlouvy v Budapešti. S obsáhlým příspěvkem zde vystoupil na toto téma náčelník československé VKR generálmajor Josef Stavinoha.⁸

» » »

6 ABS, f. Personální spisy, personální spis Josefa Stavinohy, a. č. 1706/18, Zpráva o průběhu událostí spojených s obsazením ČSSR, datum dokumentu 28. 8. 1968.

7 ABS, f. A 30, Dokumenty (Varšavská smlouva), karton č. 3, Přehled o vývoji, s. 122 (nezpracováno).

8 ABS, f. A 30, Dokumenty (Varšavská smlouva), karton č. 5, Protokol z porady náčelníků VKR členských zemí Varšavské smlouvy, Budapešť, 17.–22. listopad 1969 – vystoupení generálmajora Josefa Stavinohy, s. 72–114 (nezpracováno).

Podle něho se celá StB dostala brzy po lednu 1968 do krize a v období kolem srpna už vůbec nebyla schopná plnit svoji úlohu. Hlavní zlo spatřoval Stavinoha v Akčním programu KSČ, který podle jeho názoru snižoval nezbytný prostor pro činnost StB v boji s vnějším nepřítelem a z boje proti vnitřnímu nepříteli ji vyloučil vůbec. Vinu na tom prý měl státně administrativní aparát KSČ, ovlivňovaný pravičáky v čele s generálem Prchlíkem. Stavinoha podrobil obsáhlé kritice také sdělovací prostředky, které útočily na armádu a svou kampaň podle něho vystupňovaly zejména po útěku generála Šejny. Armádní tisk intenzitou výpadů podle Stavinohy mnohdy předčil civilní sdělovací prostředky.

Generál Stavinoha uváděl mimo jiné ve svém příspěvku jako důkaz neakceschopnosti VKR v období Pražského jara prudce stoupající počet zběhnutí do ciziny včetně případů emigrace. Do srpna 1968 se přitom podle něho nejednalo o vážnější problém.

Generál Stavinoha rovněž informoval v Budapešti o tom, že v rámci „nápravy“ poměrů začali vyšetřovatelé od 1. ledna 1969 stíhat 304 příslušníků armády. Jednalo se, jak upozornil, zejména o protistátní a protisovětsky zaměřené trestné činy. Polednový vývoj a události Pražského jara byly zkrátka podle náčelníka VKR nejmarkantnějším výsledkem americké koncepce „budování mostů“, která sledovala podvratný, ale důsledně diferencovaný přístup k jednotlivým socialistickým státům. Právě na nebezpečí strategie tzv. mírového pronikání upozornil v Budapešti i vedoucí sovětské delegace generál Fedorčuk.

Ing. Josefu Stavinohovi však ani tento obrat nezachránil křeslo. Ve chvíli, kdy čistka byla dokončena a přišlo mnoho nových zaměstnanců, vznikl tlak na odchod i náčelníka, který patřil ke služebně nejstarším a byl vnímán jako symbol starých a, z pohledu nových pracovníků, zastaralých metod práce. Jeho činnost byla hodnocena jako rozporná. Podle mnohých ustupoval tlaku pravicových sil a pak již nebyl schopen zadržet proces narůstajícího rozkladu VKR.

Jak tedy zní odpověď na otázky položené na začátku. Jak mohl být jeden člověk v průběhu let a měnících se politických poměrů stále hodnocen kladně a odpovídat požadavkům doby? Tajemství spočívalo v umění psaní životopisů a sebe prezentaci vůbec. Josef Stavinoha nikdy v životopisech přímo nelhal, ale kombinací polopravd, zamlčených skutečností a správně ideologicky zabarveným výkladem vždy odpovídal ideální představě o soudruhovi na správném místě ve správné době. Například Josef Stavinoha byl v době nástupu na Vojenskou akademii v roce 1937 hrdý na své členství v Sokole, za okupace se už o tom nezmiňoval, stejně jako po válce. V životopise z roku 1951 už přímo píše, že se odmítl zapojit do sokolského odboje, protože cítil nedůvěru k této měšťácké organizaci.

Mezi své přednosti stavěl i skutečnost, že i přes velkou touhu odejít do odboje neodešel do kapitalistické ciziny. V životopise o rok později si už přímo postěžoval, že mu

nebylo umožněno přchnout do Sovětského svazu, ačkoliv o to údajně velice usiloval. Ač nikdy nebojoval, obdržel v roce 1946 „Československý válečný kříž“ za zásluhy o osvobození. Kdyby Josef Stavinoha žil dnes, jistě by patřil k čelným zastáncům demokracie, lidských práv, uměl by skvěle anglicky a byl by členem Svazu česko-amerického přátelství. Byl klasickým představitelem přízpůsobivého kariéristy, jenž vynikal inteligencí, schopností vyjít s každým, klidnou rozvahou a celoživotní ochotou sebezvzdělávání. Ostatně už v roce 1938 ho v posudku jeden z důstojníků na Vojenské akademii charakterizoval jako dobrosrdečného, příčinlivého, všímavého, poněkud bázlivého, skromného, ukázněného, družného, s dobrou pamětí, dobře uvažujícího a dobře se rozhodujícího.⁹ Je až zarážející, jak v té době teprve dvacetiletého Josefa Stavinohu dobře odhadl.

►►►

9 ABS, f. Personální spisy, personální spis Josefa Stavinohy, a. č. 1706/18.